

Indalecio Prieto

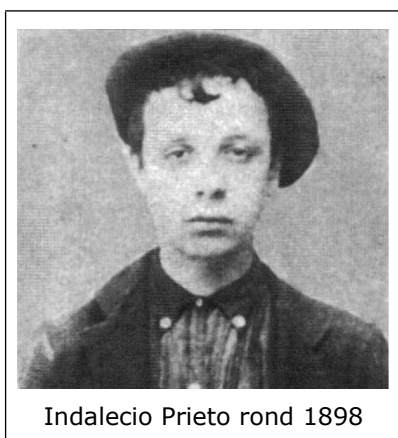
Willem Peeters

Indalecio Prieto (1883 - 1962)

Voor de vrijdenker Indalecio Prieto was het socialisme onlosmakelijk verbonden met de principes van democratie en liberalisme. Sociale rechtvaardigheid en solidariteit waren voor hem ondenkbaar zonder verbinding met het ideaal van de vrijheid. Hij afficheerde zich dan ook als 'socialist met de geaardheid van een liberaal'. Daarmee nam hij afstand van het links-revolutionaire denken van zijn partijgenoot Francisco Largo Caballero die autoritaire vormen van socialisme aanvaardde. Prieto nestelde zich in de *Partido Socialista Obrero Español* (PSOE) als leider van het politieke midden.

Jeugd in Bilbao

Indalecio Prieto Tuero werd geboren in Oviedo op 30 april 1883, vijf maanden nadat zijn ouders, Andrés Prieto Alonso (1823) en Constanica Tuero Vega (1856), in het huwelijk waren getreden. Constanica was dienstmeisje ten huize van Andrés en drieëntwintig jaar jonger dan haar man. Al eerder was er een kind geboren, Ramón, en het huwelijk kon dan ook niet langer worden uitgesteld. In 1894 werd nog een jongetje, Luis Beltrán, geboren. Andrés trad in 1874 in dienst als boekhouder op het gemeentehuis van Oviedo en omdat hij een behoorlijk inkomen had, bewoonde het gezin een ruim appartement waar het in enige welstand leefde. Dat veranderde dramatisch toen Andrés in 1888 op vierenzestigjarige leeftijd overleed. Het gezin

Indalecio Prieto rond 1898

moest verhuizen en een deel van hun bezittingen verkopen. Om extra inkomsten te verwerven verhuurde Constanica de vliering van de nieuwe woning. Haar kinderen werden ondergebracht bij familie en Indalecio kwam tot zijn schrik terecht bij zijn nicht Honorina, van wie hij als kleuter les had gehad en die hij later omschreef als 'geen mens van vlees en bloed'. Nadat Indalecio het bevel had gekregen de schoenen te poetsen van Honorina's oudste zoon, sloeg de jonge Prieto erop los en

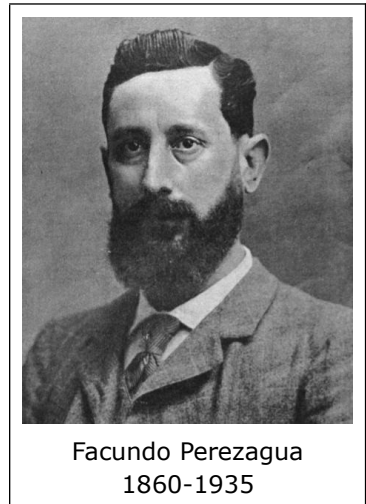
ging hij terug naar huis. Het liep niet goed met de verhuur van de vliering, waarvoor zich uitsluitend armlastige en slecht betalende artiesten meldden. Daarbij kwam dat de Prieto's door familie en vrienden met de nek werden aangekeken vanwege het in hun ogen ongepaste huwelijk van Indalecio's ouders. Er zat niets anders op dan Oviedo te verlaten.

Het gezin vertrok naar Bilbao, waar het zich vestigde in een armoedige arbeiderswijk, de barrio de las Cortes. Tijdens de uren die Indalecio doorbracht in de kinderkamer, wanneer zijn ogen geïrriteerd waren vanwege de lichtschuwheid waaraan hij leed, hoorde hij de vele 'medische' raadgevingen (en de ruzies daarover) die zijn moeder in de aangrenzende keuken ontving. De broers Prieto konden terecht op een evangelisch schooltje waar zij les kregen van een pastoor die er niet in slaagde enig religieus gevoel bij Indalecio op te wekken. Meer belangstelling had de jongen voor het Centro Obrero (centrum voor arbeiders), waar hij de vlag kon bewonderen met het daarop geborduurde motto van destijds: 'Acht uur werken, acht uur rust en acht uur onderricht'. Indalecio volgde de discussies in het Centro met aandacht en maakte kennis met socialistische theorieën. Ook las hij veel kranten in een naburig café. Hoewel hij een goede leerling was, zag hij zich genoodzaakt de school vaarwel te zeggen om wat te kunnen bijverdienen voor zijn moeder. Een krantenverkoper introduceerde hem bij een operettegezelschap waar hij optrad als figurant. Hij ontwikkelde zich tot een kenner van de zarzuela (Spaanse operette) en raakte er voor altijd aan verslingerd. Het was opnieuw de krantenverkoper die hem een baantje bezorgde bij het in 1894 opgerichte weekblad *Lucha de Clases*. Voor twee peseta's per week vouwde hij kranten en pakte ze in.

In 1897, toen Indalecio veertien jaar oud was, bekwaamde de jonge autodidact zich in de stenografie en niet lang daarna kreeg hij een baan als stenograaf bij het dagblad *La Voz de Vizcaya*, waar hij een journalistieke loopbaan begon. In 1901 hadden republikeinen het blad *El Liberal de Bilbao* opgericht als regionale editie van de gelijknamige Madrileense krant en al spoedig kreeg Prieto daar een aanstelling als redacteur. Hierdoor kon zijn moeder met meer optimisme de toekomst tegemoet zien. Zij verheugde zich erover dat Indalecio een oogje had laten vallen op de zestienjarige Dolores Cerezo González met wie hij op 9 april 1904 in het huwelijk trad. Twee dagen later werd hun eerste kind geboren, hun zoon Luis. Het huwelijk was hecht en er kwamen nog drie dochters. Blanca zag het levenslicht in 1906, nauwelijks een jaar later gevolgd door Concha en in 1910 werd Marina geboren die twee maanden na de geboorte overleed. Enkele maanden na zijn trouwdag maakte Prieto kennis met koning Alfonso XIII, wiens geïmproviseerde toespraak hij stenografeerde. Schertsend merkte Prieto op dat hij zich nu wel 'koninklijke stenograaf' mocht noemen. Het botte optreden van Alfonso jegens de koningin die haar man verweet teveel te drinken, wekte Prieto's minachting op voor de vorst.

Ideologische strijd met Perezagua

Bilbao telde destijds ongeveer 35.000 inwoners en de stad bevond zich midden in het industrialiseringsproces dat een vorm van kapitalistische uitbuiting zonder weerga teweeg had gebracht. Terwijl de puissant rijke mijnneigenaren met hun winsten pronkten door zeer luxe paleizen te bouwen, leefden de arbeiders in diepe armoede. Het was in deze omstandigheden dat Indalecio een grote verbondenheid met de arbeidersklasse ontwikkelde. In 1890 kwam het tot een uitbarsting. Er werd op grote schaal gestaakt. Duizenden mijnwerkers verlieten het door hun bazen gecreëerde getto en trokken op richting Bilbao. Deze opstand werd geleid door Facundo Perezagua, een metaalbewerker uit Toledo, lid en organisator van de PSOE van het eerste uur en destijds de onbetwiste leider van de socialistische beweging in de Baskische provincie Vizcaya. Perezagua was een traditioneel vakbondsman die harde actie als enige weg zag om verbetering te brengen in de bedroevende situatie waarin de arbeiders verkeerden. Dat lukte deels met de staking van 1890. Na bemiddeling tussen werkgevers en stakers kwam er een akkoord op tafel. De huisvesting werd verbeterd en het aantal werkuren per dag gemaximaliseerd op tien uur. Een en ander droeg bij aan de groei van de socialistische aanhang bij de gemeenteraadsverkiezingen van 1891. Na deze verkiezingen verslechterde de economische situatie echter waardoor de onderhandelingspositie van de arbeidersbeweging verzwakte en haar leiders zich gedwongen zagen tot voorzichtigheid. Electorale samenwerking tussen socialisten en de links-republikeinen was een optie om hun beider positie te versterken, maar Perezagua toonde zich een fel tegenstander vanwege het burgerlijke karakter en het rabiante antiklerikalisme van de republikeinen. Een voorstel tot samenwerking verkreeg geen goedkeuring van het nationale comité van de PSOE en ook in Bilbao was er onvoldoende steun voor te vinden.

Toen in 1903 de katholieken een electoraal blok vormden, zag Prieto mogelijkheden om de door hem gewenste coalitie tussen socialisten en republikeinen te realiseren. De meningsverschillen tussen beide groeperingen waren groot, maar dat stond samenwerking aan de basis niet in de weg. Prieto was een van de drijvende krachten achter het ontstaan van de Juventudes Socialistas (Jonge Socialisten) en hij zocht contact met republikeinse leeftijdsgenoten.

In 1906 lanceerde het blad El Liberal een campagne die in het jaar daarop de lokale PSOE ertoe bracht om groen licht te geven aan electorale samenwerking met de republikeinen. Een besluit dat vooral te danken was aan de inzet van Prieto die slim gebruik maakte van de afwezigheid van Perezagua. De tijdelijk door de autoriteiten uit Bilbao verbannen socialistische leider stak zijn ergernis over het gedrag van de jongeman, die ooit bij hem thuis kranten vouwde, niet onder stoelen of banken. De door Prieto bevochten electorale coalitie had bij de algemene verkiezingen in 1907 succes in Bilbao, maar in de dorpen, waar traditionele groeperingen als de carlisten en nationalisten de verkiezingen naar hun hand konden zetten, leed de coalitie verlies.

Enkele jaren later braken er in Vizcaya omvangrijke stakingen uit - geleid door Perezagua - tegen het beleid van de centrale regering. De door Perezagua voorgestane traditionele aanpak ter verbetering van de positie van arbeiders was echter moeilijk verenigbaar met de toen binnen de PSOE aan kracht winnende pragmatische strategie. Een strategie die gesteund werd door de landelijke voorman en oprichter van de PSOE, Pablo Iglesias, en de republikeinse leiders. Consolidatie van de socialistisch-republikeinse samenwerking lag binnen handbereik en Indalecio Prieto was de aangewezen man om daar handen en voeten aan te geven. Een botsing met Perezagua was onvermijdelijk en bereikte een hoogtepunt tijdens de stakingsgolf van 1913, waarbij verhoging van het minimumloon op het spel stond. Perezagua mikte op het afdwingen van een algemene maatregel, zeer tegen de zin van lokale organisaties die actie wilden voeren en wensten te onderhandelen, uitgaande van hun eigen situatie en mogelijkheden. Gebruikmakend van de interne verdeeldheid binnen de arbeidersbeweging, wist de regering de onderhandelingen te laten mislukken, werd de staking een fiasco en verloor Perezagua aan invloed. Bij de verkiezingen van 1914 speelde Perezagua het hard door te trachten republikeinen van de kieslijst te weren en te eisen dat de kandidatuur van Prieto werd ingetrokken. Zijn pogingen om af te rekenen met zijn liberale tegenstander waren echter tevergeefs. Een volgende tegenslag voor Perezagua was zijn nederlaag tegen Prieto bij de lokale verkiezingen in 1914. Dat gebeurde in het kiesdistrict van de barrio de las Cortes, waar de bewoners zij aan zij met Perezagua actie hadden gevoerd tijdens de staking van 1890. Dit district was ook de plaats waar Prieto was opgegroeid en hij een enorme populariteit genoot. Verdacht van het aansturen op een scheuring binnen de socialistische gelederen, werd Perezagua in 1915 uit de PSOE gezet.

In die tijd leerde men Prieto kennen als een stugge man die louter op eigen kracht zijn weg omhoog zocht. Hij had geen kring van aanhangers om zich heen en verafschuwde het cliëntelisme van Perezagua. Prieto had een opvliegend karakter, wat bleek toen hij een glazen presse-papier naar het hoofd smeed van een conservatieve afgevaardigde die hem beledigd had. Gelukkig kon deze het projectiel ontwijken dat uiteenspatte tegen de muur.

Afscheiding van de communisten

De arbeidsonrust bleef toenemen en culmineerde in de grote revolutionaire staking van 1917 die de noordelijke industriegebieden in het Baskenland en Catalonië lamlegde maar landelijk geen succes was. De stakingsleiders, waaronder Prieto's partijgenoot Largo Caballero, werden gearresteerd. Verdacht van betrokkenheid bij de organisatie van de staking vluchtte Prieto naar Frankrijk. De druk van publieke manifestaties, waaraan intellectuelen als Miguel de Unamuno deelnamen, leidde al snel tot vrijlating van de gevangenen, waarvan een aantal bij de verkiezingen van 1918 een zetel verwierf in de Cortes (parlement). Prieto werd gekozen als afgevaardigde van Bilbao en keerde terug naar Spanje. Van meet af aan toonde hij zich een volbloed democraat die het debat aanging met de syndicalisten binnen de PSOE. Dat waren de leden van de vakbeweging, zoals Largo Caballero, gepokt en gemazzeld in de directe actie en die niet het parlement maar de straat de plaats achtten om sociale hervormingen af te dwingen. Voor Prieto berustte de volkssoevereiniteit geheel bij de volksvertegenwoordiging. Het waren zijns inziens de gekozen afgevaardigden die vorm gaven aan de volkswil en niet massa's van de straat. Deze inzet om het lot van de bevolking te verbeteren via de parlementaire weg is de geschiedenis ingegaan als het prietismo.

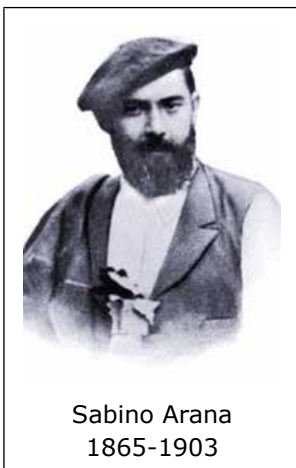

Organisatiecomité staking 1917
Zittend: Largo Caballero

Niet lang na de terugkeer van Prieto uit Frankrijk ontstond er binnen de PSOE een scherp debat tussen de prietistas en een opkomende, zeer linkse stroming die pleitte voor aansluiting bij de in 1919 te Moskou opgerichte communistische Derde Internationale. In Vizcaya kon deze beweging rekenen op een aanzienlijke steun onder arbeiders die zich schaarden achter de – uit achting voor zijn prestaties in het verleden – weer tot de PSOE toegelaten Perezagua. Ofschoon de PSOE eind 1919 verkoos haar sinds 1889 bestaande binding met de Tweede Internationale van de socialistische partijen te continueren, duurde het debat tussen voor- en tegenstanders van aansluiting bij de communisten voort. Prieto, die zijn principes volstrekt in strijd achtte met die van Moskou, nam duidelijk stelling en schreef in *El Liberal* dat aansluiting van de PSOE bij de Derde Internationale van de communisten zijn afscheid van de partij betekende. Tijdens het partijcongres in april 1921 verlieten de sympathisanten van het communisme, waaronder Perezagua, de PSOE en richtten een eigen partij op, de *Partido Comunista de España* (PCE). Hun pogingen om via acties het revolutionaire vuur onder de arbeiders in het industriële noorden aan te wakkeren stuitte op veel verzet en leidde tot marginalisering van de communistische invloed binnen de linkse beweging.

Prieto en het Baskische nationalisme

Het Baskisch nationalisme dat streeft naar territoriale zelfstandigheid, wortelt in de negentiende eeuw en is doordrenkt met traditionalistische en conservatief-religieuze opvattingen. Toen Prieto in 1891 in Bilbao aankwam, was allang duidelijk dat de

Sabino Arana
1865-1903

nationalisten weinig of niets gemeen hadden met het grotendeels uit immigranten bestaande industrieproletariaat. In 1895 richtte Sabino Arana, de grote inspirator van het Baskische nationalisme, de *Partido Nacionalista Vasco* (PNV) op die zich hoofdzakelijk bezighield met het streven naar regionale autonomie en nauwelijks of niet met de arbeidersproblematiek. Dat was het werkterrein van de PSOE die op haar beurt weinig interesse had in de Baskische territoriale kwestie. In tegenstelling tot het Baskische nationalisme was de

socialistische beweging atheïstisch en antiklerikaal, internationaal georiënteerd, materialistisch en klassengebonden. Territoriale verbondenheid was hen vreemd. De autochtone bevolking beschouwde immigranten als vreemdelingen die er niet bij hoorden.

Voor de Basken waren de verschillen tussen beide bevolkingsgroepen een kwestie van ras, taal en geloof, maar in feite was hun afkeer van immigranten het gevolg van de industrialisering die hun traditionele samenleving bedreigde en in hoog tempo veranderde. Prieto moest niets hebben van het Baskische nationalisme, maar ondersteunde wel pogingen tot vorming van een autonome provincie. Anders dan de PNV, die verwees naar uit de middeleeuwen stammende Baskische *fueros* (rechten), de eigenheid van taal, geloof en cultuur, zag Prieto in decentralisatie van het bestuur mogelijkheden om de politiek dichterbij de bevolking te brengen, burgerrechten te beschermen en de autonomie van gemeenten te waarborgen. Daaraan verbond hij de eis dat regionale autonomie nooit in strijd mocht zijn met de Spaanse constitutie en dat besluiten tot creatie van *Autonomías* (autonome gebieden) genomen dienden te worden door de landelijke volksvertegenwoordiging. Deze visie op het regionale vraagstuk is van invloed geweest bij de formulering van de grondwet van 1978 en actueel tot op de dag van vandaag. Met deze benadering kon Prieto in 1918 zijn conservatieve concurrenten deels de wind uit de zeilen nemen. Belangrijk, want voor alles wilde hij voorkomen dat het regionale bestuur in handen zou vallen van de *bizkaitarras* (traditionalisten) van de PNV.

De oorlog in Marokko en de dictatuur van Primo de Rivera

Ter gelegenheid van de verkiezingen van 1918 publiceerde Prieto een Manifesto electoral, waarin hij aankondigde een scherpe campagne te zullen voeren tegen de door de koning ondersteunde koloniale oorlog in Marokko. Een volgens Prieto bloedige en zinloze strijd die het vaderland enorme schade berokkende. Eind juli 1921 werd het Spaanse leger bij Annual door de troepen van de Marokkaanse opstandelingenleider Abd-al-Krim vernietigend verslagen. Er vielen ongeveer 10.000 doden en de Spanjaarden verloren bijna alle gebieden die zij in het verleden hadden veroverd. Een onderzoekscommissie onder leiding van generaal Picasso legde de verantwoordelijkheid voor de 'ramp van Annual' bij de legerleiding, maar Prieto zag in dat ook de monarchie blaam trof. Een maand na de nederlaag vertrok Prieto naar Noord-Afrika om zich persoonlijk op de hoogte te stellen van de situatie en publiceerde hij zijn bevindingen, de zogeheten Afrikaanse kronieken, in *El Liberal*. Zeven weken bracht hij door in Marokko, interviewde autoriteiten, overlevenden, officieren en soldaten en probeerde zelfs in gesprek te komen met Abd-al-Krim. Dat contact werd hem verboden door de Spaanse minister van oorlog.

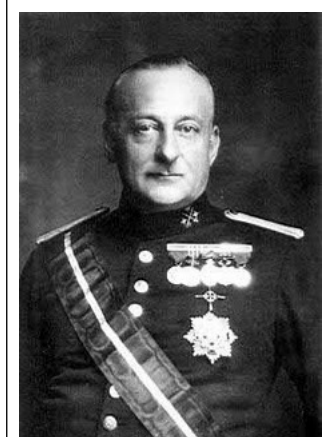
Tijdens het debat over Annual trok Prieto fel van leer tegen het gedrag van de legerleiding, maar ook tegen de directe bemoeienis van koning Alfonso XIII, die hij verweet talloze mensenlevens te hebben opgeofferd omwille van de redding van een aan zijn eind gekomen imperium.

In de zomer van 1922 bleek dat Prieto's jonge echtgenote, Lola Cerezo, ernstig ziek was. Het echtpaar verliet het hete Madrid en vertrok naar Bilbao, waar Lola op 19 augustus op vierendertigjarige leeftijd overleed. Prieto gunde zich weinig rust en nam vanaf medio november weer deel aan debatten over Annual. Hij eiste het vertrek van de legerleiding, van de zittende politici en legde de verantwoordelijkheid voor het ontstaan van het corrupte politieke systeem bij koning Alfonso XIII. Prieto werd uitgenodigd door het prestigieuze Madrileense Ateneo, centrum voor wetenschappelijk en politieke debat, om deel te nemen aan een serie van conferenties over de ramp van Annual. Dit bood hem de gelegenheid om de Spaanse intellectuele elite duidelijk te maken waarop zijn antimonarchistische houding was gebaseerd. Direct na Prieto's optreden vaardigde de koning een decreet uit waarmee hij de Cortes ontbond en daarmee Prieto zijn parlementaire onschendbaarheid ontnam. Er werden verkiezingen uitgeschreven en monarchisten in Bilbao zochten naarstig naar kandidaten die het tegen Prieto zouden kunnen opnemen. Zelfs de koning bemoeide zich er mee, maar niemand durfde de strijd tegen Prieto aan. Hij was de enige kandidaat en werd volgens het vigerende kiessysteem zonder stemming benoemd tot afgevaardigde van Bilbao in de Cortes. Naast zijn werk als parlementariër hield Prieto zich vanaf dat moment intensiever dan ooit bezig met het beheer en het hoofdredacteurschap van *El Liberal* en publiceerde hij een lange reeks artikelen waarin hij zijn parlementaire impressies weergaf. Hij trok kundige correspondenten aan, zoals Eduardo Ortega y Gasset die vanuit Parijs rapporteerde, en bouwde *El Liberal* uit tot een van de beste Spaanse kranten.

Alfonso XIII
1886-1941

De kwestie 'Annual' verdeelde het land diep en de chaos nam toe. Dat was voor generaal Miguel Primo de Rivera reden om op 13 september 1923 een staatsgreep te plegen. Hij hief de Cortes op, installeerde een militair directoraat en ontnam de burgers hun vrijheid van meningsuiting door strenge vormen van censuur af te kondigen. Een en ander gebeurde met volledig medeweten van koning Alfonso XIII die genoeg had van de kritiek op zijn rol in de koloniale oorlog en de militairen een kans wilde geven het land voor de ondergang te behoeden. Indalecio Prieto herinnerde zich vele jaren later nog de passiviteit van het volk.

Miguel Primo de Rivera
1870-1930

Politieke partijen hielden zich op de vlakte, in afwachting wat zou komen en binnen de PSOE en de vakbondsorganisatie Unión General de Trabajadores (UGT) groeide de verwachting dat er met de dictator zaken konden worden gedaan. Dat gebeurde ook, want in ruil voor samenwerking met het regime kreeg de UGT de alleenvertegenwoordiging van alle arbeiders binnen de voortaan op corporatistische leest geschoeide bedrijfsorganisaties. Tegen deze vorm van collaboratie met het militaire bewind trok Prieto fel van leer, maar zijn protesten waren gericht aan dovemansoren. Opnieuw een scherpe controverse binnen de arbeidersbeweging tussen de traditionele vakbondsleiders die zich richtten op het grijpen van kansen ter verbetering van de positie der arbeiders op korte termijn, en de prietistas die zagen dat deze koehandel betaald moest worden met een ernstige beknotting van de burgerrechten. In 1924 ging PSOE-leider Largo Caballero nog een stap verder en aanvaardde hij zijn benoeming als lid van de Raad van State als vertegenwoordiger van de arbeidersbeweging, wat hem in principe de kans bood om zijn stempel te drukken op het sociale beleid van Primo de Rivera. Prieto trok zijn conclusies en trad af als lid van het dagelijks bestuur van de PSOE. Door deze gebeurtenissen bereikte de persoonlijke relatie tussen Prieto en Largo Caballero een dieptepunt.

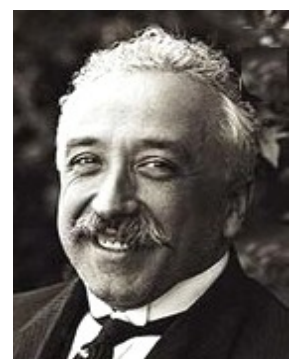
In de loop van 1927 begon binnen de PSOE het verzet tegen collaboratie met het regime te groeien. Tijdens een buitengewoon congres van de partij in juni 1928 kwam het dan ook tot een heftige botsing, ingezet door een zeer bevlogen minderheid onder aanvoering van Prieto tegen het blok van de volgelingen van Largo Caballero, de zogeheten caballeristas.

Prieto eiste van zijn collaborerende partijgenoten dat zij hun functies zouden opgeven, maar deze hielden vol dat hun samenwerking met de dictator een normale vorm van politieke en vakbondsactie was. De meerderheid van het congres steunde dit beleid. Maar begin 1928 werd duidelijk dat de collaboratie met het regime weinig of geen resultaten had opgeleverd. Largo Caballero zag in dat dit gebrek aan concrete resultaten zijn achterban van hem zou vervreemden en sloeg vanaf dat moment een andere toon aan. Hij wees dan ook een voorstel af van Primo de Rivera om de UGT het recht te geven zelf een aantal vertegenwoordigers te benoemen in de in 1927 geïnstalleerde Nationale Vergadering die bestond uit vierhonderd per koninklijk decreet benoemde representanten van diverse maatschappelijke geledingen. Daarmee zou de UGT de staatsgreep van 1923 legitimeren. Het voorstel van de dictator werd afgewezen. PSOE en UGT bereidden vervolgens een manifest voor dat helderheid verschafte over de veranderde inzichten. Kernpunt was de stelling dat instituties als de Nationale Vergadering schaamlappen waren om te verbloemen dat de enige machtsfactor in het land de koning was. Het manifest kwam niet door de censuur, maar werd illegaal gepubliceerd. Prieto's inzichten waren doorgebroken.

Terwijl Prieto vanaf de zijlijn de ontwikkelingen binnen zijn partij gadesloeg, overleed zijn moeder op 19 april 1929 te Bilbao. Het was een enorm verlies, want Prieto is er zich altijd van bewust geweest hoezeer haar opofferingen hadden bijgedragen aan zijn maatschappelijk succes.

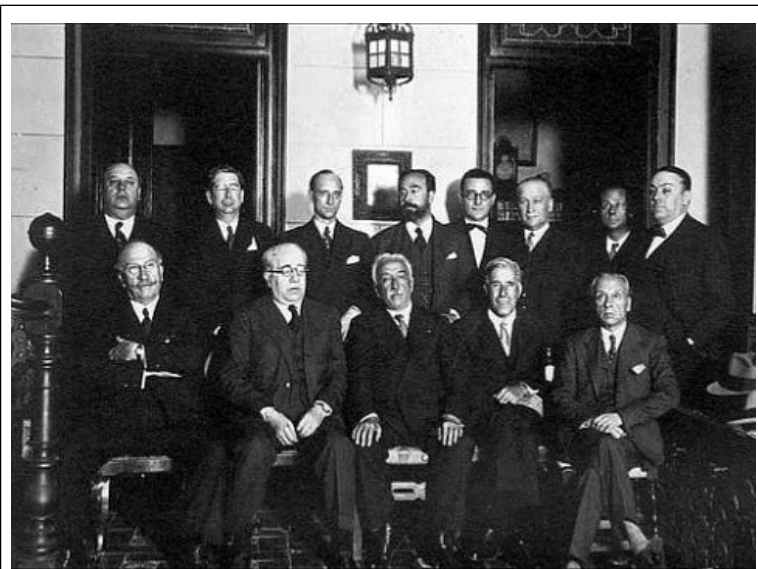
Aan de vooravond van de Tweede Spaanse Republiek

Op 26 januari 1930 gaf Primo de Rivera het op en diende hij zijn ontslag in bij de koning. Voor iedereen was duidelijk dat alle pogingen om de monarchie van binnenuit te renoveren ten dode waren opgeschreven en de vestiging van de republiek nabij was. Vooraanstaande politici, zoals de conservatieve monarchist Miguel Maura en de ex-minister en gematigd liberaal Niceto Alcalá Zamora, pleitten openlijk voor vervanging van het verloederde monarchistische stelsel door een republiek. Prieto sloot zich daar bij aan, maar moest dat doen op persoonlijke titel omdat zijn partij twijfelde. Nog altijd smeulde er onder de syndicalisten binnen de PSOE het revolutionaire vuur en verzetten zij zich tegen samenwerking met burgerlijke partijen.

Niceto Alcalá Zamora
1880-1949

Prieto ontpopte zich als de protagonist van de antimonarchistische beweging en riep tijdens diverse manifestaties zijn partijgenoten openlijk op zich bij deze beweging aan te sluiten. Het kwam hem op een reprimande te staan van het dagelijks bestuur van de PSOE, maar zijn eigen achterban, de socialisten van Bilbao, steunde zijn idool volledig. Voor Prieto was het duidelijk dat er nu een knoop moest worden doorgehakt. Het was voor of tegen de koning. In de zomer van 1930 begonnen Maura en Alcalá Zamora de diverse anti-monarchistische bewegingen samen te smeden. Sluitstuk daarvan was de bijeenkomst op 17 augustus in San Sebastián waar behalve de twee organisatoren ook de rechts-republikein Alejandro Lerroux en de links-republikein Manuel Azaña aanwezig waren. Tevens namen vertegenwoordigers van de Radicaal-Socialisten (ultra-links) en van diverse regionale bewegingen deel aan de discussies. De PSOE-leden Indalecio Prieto en Fernando de los Ríos waren op persoonlijke titel aanwezig. Direct na opening van de vergadering vroeg de vertegenwoordiger van de Catalanen aandacht voor het autonomievraagstuk, maar Prieto kapte dit onmiddellijk af door erop te wijzen dat daarover pas gesproken zou kunnen worden als er een constituerend parlement zou zijn geformeerd. Er werd uitvoerig gediscussieerd over de te volgen strategie en men besloot tot oprichting van een uitvoerend comité onder voorzitterschap van Alcalá Zamora waarvan ook Prieto deel uitmaakte. Dit pact van San Sebastián was een echt herenakkoord en is nooit op schrift gesteld. Miguel Maura tekende aan dat het Prieto was die zich ontpopte als het gezicht

Het revolutionaire comité en voorlopige regering
Staand uiterst links: Indalecio Prieto

van de revolutionaire beweging in wording. Al snel trad het revolutionaire comité in contact met het bestuur van de PSOE. Na veel massagewerk ging Largo Caballero overstag en sloten de PSOE en UGT zich aan bij de republikeinen. Largo Caballero trad toe tot het comité nadat was toegezegd dat hijzelf, Prieto en De los Ríos ministersposten zouden krijgen in de voorlopige regering.

Deze regering werd medio oktober samengesteld en stond onder leiding van Alcalá Zamora. Largo Caballero kreeg de post van Arbeid, De los Ríos was de beoogde minister van Justitie en Prieto die van Financiën.

De omverwerping van de monarchie zou plaatsvinden op 15 december 1930 naar klassiek Spaans recept: een door militairen ingezette pronunciamiento (opstand). De revolutionairen konden de datum voor deze opstand geheim houden, maar toen op 12 december in Jaca voortijdig een regiment in opstand kwam, werd de situatie onhoudbaar. Het hoofd van de Veiligheidsdienst, generaal Emilio Mola - die in 1936 de opstand der militairen zou leiden - werd ingelicht en liet direct een aantal leden van het comité arresteren. Prieto wist te ontkomen. Het verhaal gaat dat Lerroux aan de vooravond van de opstand de corpulente Prieto zou hebben verteld een zekere manier te weten om naar Frankrijk te kunnen uitwijken. 'Welke dan?', vroeg Prieto, waarop Lerroux hem grinnikend op het hart drukte zich te vermommen als monnik. Dat is niet gebeurd, maar sommige historici nemen het voor waar aan. Na een geslaagde vlucht overzee vestigde Prieto zich opnieuw in Frankrijk. De opstand mislukte, maar de geest was uit de fles en in tal van steden werden manifestaties gehouden waarbij gepleit werd voor vrijlating van de gevangengenomen leden van het revolutionaire comité. Om de situatie onder controle te brengen schreef de regering voor 12 april 1931 gemeenteraadsverkiezingen uit die in vrijwel alle steden werden gewonnen door republikeinsgezinde partijen. In Parijs volgde Prieto de uitslagen op de voet en tot zijn grote vreugde was de overwinning van de revolutionairen in zijn 'eigen' stad Bilbao totaal. Op 14 april werd in tal van steden de republiek uitgeroepen. De koning zag zich gedwongen af te treden en het land te verlaten. Prieto keerde onmiddellijk terug naar Madrid, waar hij door een juichende menigte werd opgewacht. Op 16 april 1931 trad de voorlopige regering aan en aanvaardde Prieto de portefeuille van Financiën.

Minister van de Tweede Spaanse Republiek

Eigenlijk ambieerde Prieto de post van Financiën niet, zijn hart ging uit naar Openbare Werken. Maar vanwege het overlijden van de meest in aanmerking komende kandidaat voor Financiën, werd Prieto dringend verzocht deze post voor zijn rekening te nemen. Bij zijn aantreden werd hij geconfronteerd met drie problemen: kapitaalvlucht, devaluatie van de peseta en de vijandige houding van het bestuur van de *Banco de España*. Per decreet legde Prieto de kapitaalvlucht aan banden en liet de geldpers draaien.

Daarmee kon niet voorkomen worden dat tussen april en oktober 1931 1.300 miljoen pesetas het land uitstroonden (20% van het totaal aan deposito's), maar werd wel bereikt dat de banken nog voldoende in staat bleven om kredieten te verschaffen. Minder succesvol leek het te gaan met de stabilisatie van de peseta. De munt daalde 22% in waarde. Dat had wel als voordeel dat de Spaanse exportpositie werd versterkt, waardoor de gevolgen van de internationale economische crisis in Spanje minder ernstig waren dan elders in Europa. Prieto ging vol energie het gevecht aan met de arrogante leiding van de Banco de España, die in de waan leefde dat het bij de bank in beheer zijnde geld eigendom van de bank was en niet van de burgers. Via wetgeving wist Prieto de Banco de España tot een staatsbank om te vormen onder het motto dat 'we ervoor moeten zorgen dat de bank eigendom is van Spanje en niet andersom'.

Na de algemene verkiezingen van 28 juni 1931 - die de PSOE een klinkende overwinning bracht - werd besloten met de vorming van een nieuw kabinet te wachten totdat de discussies over de nieuwe grondwet zouden zijn afgerond. Die constitutie kwam er na vijf maanden debat en in december werd Alcalá Zamora gekozen tot president van de Spaanse Republiek. Manuel Azaña formeerde zijn eerste kabinet, met Prieto op de post van

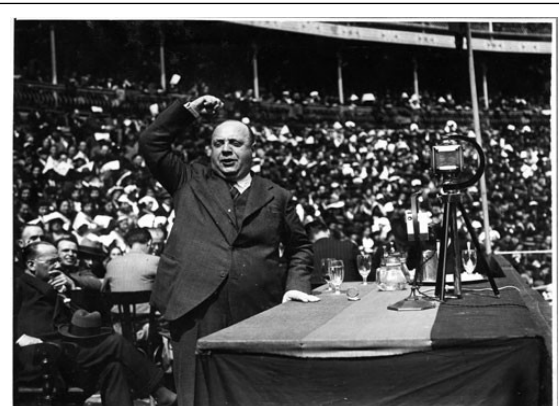
Openbare Werken. Prioriteit kregen waterbouwkundige werken, zoals de aanleg van stuwweren ter opwekking van elektriciteit en voor irrigatie, verbeteringen aan de spoorverbindingen en het wegenonderhoud. Prieto realiseerde zich terdege dat de daaraan verbonden overheidsuitgaven een positief effect zouden hebben op de werkgelegenheid. Keynesianisme 'avant la lettre'. Van grote importantie waren de irrigatiewerken in Andalusië en rond Valencia en de herstructurering van de stedelijke railverbindingen. In Madrid werd begonnen met de aanleg van een ondergrondse noord-zuid railverbinding. Met veel van de onder Prieto's leiding ontwikkelde plannen kon tijdens zijn bewindsperiode slechts een begin worden gemaakt, maar zij zijn later door anderen uitgevoerd. Voor de pragmatische Prieto was socialisme zoiets als 'de optelsom van elektriciteit, geïrrigeerde velden en parlementaire democratie'.

De zo enthousiast begonnen regering onder leiding van Azaña was geen lang leven beschoren. Maatregelen ter verbetering van de arbeidsverhoudingen en antikerkelijke wetgeving zette kwaad bloed bij de bezittende klasse en de clerus. Ook nam de ontevredenheid onder de arme bevolking toe vanwege het uitblijven van landhervormingen en het gewelddadige optreden tegen agiterende anarchisten. Vooral de premier, die door de rechtse oppositie verweten werd geen begrip te hebben van wat er leefde onder de bevolking, moest het ontgelden. Onder deze druk bezweek het kabinet en schreef president Alcalá Zamora nieuwe verkiezingen uit. Links verloor en er trad een rechts kabinet aan onder het premierschap van Alejandro Lerroux. Wel wist Prieto een zetel in de Cortes te veroveren, evenals Azaña. Prieto weet de nederlaag van links onder meer aan het stemgedrag van vrouwen die voor het eerst hun stem mochten uitbrengen. Gelovig als zij waren, hadden zij - in reactie op de antikerkelijke maatregelen - massaal hun keuze laten vallen op de rooms-katholieke en rechtse coalitie: *Confederación Española de Derechas Autónomas* (CEDA).

De strijd om de macht binnen de PSOE

De verkiezingsnederlaag van de PSOE leidde tot een heftig intern debat tussen de revolutionair gezinde volgelingen van Largo Caballero en die van Prieto over de te volgen partijkoers. De caballeristas kregen de overhand. Nadat hun leider tot voorzitter van de PSOE en tot secretaris-generaal van de UGT was benoemd, lag de weg open naar een algemene revolutionaire opstand. Prieto had zich hier steeds tegen

verzet. Hij kon zich niet voorstellen dat het mogelijk zou zijn om een arbeidersleger als drager van het revolutionair proces te mobiliseren. Maar toen de PSOE eenmaal besloten had de weg op te gaan van de revolutie, toonde hij zich loyaal aan de partij en zette hij zich in om de opstand tot een succes te maken. In 1942, toen hij in ballingschap was in Mexico, verklaarde Prieto

Prieto tijdens een meeting in Bilbao, 1933

tegen zijn geweten in te hebben gehandeld en het te betreuren mee te hebben gewerkt aan de opstand van 1934 die voor zijn geboortestreek Asturië zo gruwelijk afliep. Largo Caballero verdween samen met andere opstandelingenleiders achter de tralies. Prieto ontkwam en vluchtte andermaal naar Frankrijk.

De gebeurtenissen van 1934 hadden de positie van de revolutionaire vleugel van de PSOE verzwakt en er kwam weer belangstelling voor samenwerking tussen socialisten en republikeinen. Begin 1935 lanceerden Prieto en Azaña het idee om bij volgende verkiezingen een links blok te creëren. In september viel het kabinet Lerroux, waarop Azaña startte met een reeks van toespraken in de openlucht die honderdduizenden belangstellenden trokken. Zijn pleidooi voor formering van een links Volksfront sloeg aan en leidde tot een ommezwaai van de PSOE die bij monde van haar president Largo Caballero liet weten zich aan te willen sluiten, mits de communisten van de PCE en linkse vakorganisaties ook zouden kunnen toetreden. Daarmee was het Frente Popular (Volksfront) geboren. Bij de algemene verkiezingen van februari 1936 won het linkse Volksfront, maar er kwam geen regering die stoelde op de meerderheid die het Front had veroverd in de Cortes. De in de socialistische fractie sterk vertegenwoordigde caballaristas weigerden mee te werken en van republikeinse kant bestonden grote bezwaren tegen regeringsdeelname van de communisten. Azaña formeerde een kabinet dat vrijwel geheel bestond uit leden van zijn eigen partij, Izquierda Republicana, dat geen antwoord had op het toenemend straatgeweld, veroorzaakt door falangisten en anarchisten. In de wetenschap dat de militairen al lang en breed bezig waren een opstand voor te bereiden, trachtten de prietistas de weg vrij te maken om president Alcala Zamora af te zetten. Azaña zou het presidentschap op zich nemen waarna Prieto een breed samengesteld kabinet kon formeren dat het hoofd zou kunnen bieden aan de groeiende onrust. Het afzetten van Alcala Zamora lukte, ook al omdat vrijwel alle partijen genoeg hadden van diens permanente bemoeienis met de dagelijks politiek, maar het brede kabinet onder Prieto kwam niet tot stand. De PSOE-fractie onder leiding van Largo Caballero stemde tegen en Prieto zag zich genoodzaakt zijn formatie-opdracht terug te geven. Teleurgesteld en wensend dat 'Largo Caballero in de stront kon zakken' toog hij naar de president die niets anders kon dan wederom een regering te laten formeren op smalle basis. Met de mislukking van Prieto was de laatste kans op het voorkomen van de Burgeroorlog verkeken.

Wanneer Prieto door zijn partij in de gelegenheid was gesteld een kabinet te formeren van socialisten en republikeinen, zou hij er dan in zijn geslaagd het uitbreken van de Burgeroorlog te voorkomen? Dat is zeker niet denkbeeldig, maar hij zou het zeer moeilijk hebben gehad. Niet alleen moest hij de opstandige militairen in toom zien te houden, maar ook de links-revolutionairen de weg versperren.

Wat Prieto zeker niet gedaan zou hebben – zoals de regering deed – was het ontslaan van militairen die dienden onder bevelvoerende opstandige officieren, waardoor het leger uiteenviel. Ook zou hij nooit wapens onder het volk hebben uitgedeeld waardoor de revolutionaire milities vrij spel kregen. Prieto had het leger, dat voor meer dan de helft de republiek steunde, onder controle weten te houden om samen met de Guardia Civil in te zetten tegen het straatgeweld. Prieto kreeg die kans niet. Valt dat zijn tegenstrever Largo Caballero te verwijten? In retrospect misschien wel, maar niet vergeten moet worden dat Largo Caballero zeker niet uit was op een langdurige burgeroorlog. Hij was er van overtuigd dat de opstand der militairen snel kon worden neergeslagen waarna de socialisten aan de macht zouden komen. En als Prieto tegen de wil van zijn fractie toch aan een kabinetsformatie zou zijn begonnen? Ondenikbaar. Als lid van een democratische partij zoals de PSOE kon Prieto zich dat niet veroorloven. Hij zou het voortbestaan van de PSOE op het spel hebben gezet en dat ging hem te ver.

Minister tijdens de Burgeroorlog

Op 16 juli 1936 gaf generaal Mola het sein aan zijn militaire bondgenoten om in opstand te komen. Drie dagen later deelde de regering wapens uit onder de bevolking en brak de Burgeroorlog uit. Door toedoen van generaal Franco wisten de opstandelingen zich te verzekeren van de steun van Duitsland en Italië die hen ruimschoots van wapens voorzagen. Zo niet de republikeinse regering, die te maken kreeg met een door de Britten geïnitieerde boycot. De conservatieve Engelse regering had geen hoge dunk van de Spaanse regering en weigerde hen wapens te leveren, bang als zij was om Hitler en Mussolini voor het hoofd te stoten. Het op initiatief van de Fransen opgerichte Non-interventie Comité, waar behalve de westerse mogendheden ook Rusland lid van was, kon en wilde niet voorkomen dat de asmogendheden rustig doorgingen met hun wapenleveranties aan de opstandelingen en zette de Republiek in de kou. Tegen dit verraad van het westen heeft Prieto van meet af zwaar protest laten horen. Het ergerde hem buitengewoon dat het uitgerekend een geestverwant was, de Franse socialistische premier Léon Blum, die zich door de Engelsen onder druk liet zetten en de grens met Spanje sloot om wapenleveranties te voorkomen.

De deels geslaagde opstand van de militairen verdeelde Spanje in een republikeinse en een nationalistische zone. In de republikeinse zone tekende zich een ware sociale revolutie af en raakte de regering door toedoen van de milities en vakbonden steeds meer in verwarring. Duidelijk werd dat slechts één politicus in staat zou zijn orde te scheppen en dat was Largo Caballero die groot gezag had binnen de links-revolutionaire beweging. Azaña gaf hem de opdracht een breed samengesteld kabinet te formeren dat begin september aantrad. Dit kabinet werd gedomineerd door de PSOE, maar ook de communisten leverden ministers, evenals Baskische en Catalaanse regionale partijen en de links-republikeinen. In november traden ook twee ministers toe uit de anarchistische vakorganisatie Confederación Nacional del Trabajo (CNT). Largo Caballero werd behalve premier ook minister van Oorlog en Prieto bezette de post van Luchtmacht en Marine. In het nauw gedreven door de non-interventie politiek van het westen richtte de Spaanse regering zich op initiatief van minister van Financiën, Juan Negrín, tot de Sovjet-Unie en liet de Spaanse goudvoorraad verschepen naar Rusland dat bereid was wapens te leveren.

Prieto slaagde erin om de orde te herstellen op de schepen van de Spaanse vloot. De lagere bemanning was over het algemeen trouw gebleven aan de republiek en had her en der korte metten gemaakt met de officieren. Maar op de door de Russen van vliegtuigen voorziene luchtmacht kreeg Prieto nauwelijks of geen greep. De communistische luchtmachtgeneraal Douglas ging zijn eigen gang en trok zich weinig aan van de orders van de minister.

Toen in oktober 1936 de troepen van Franco Madrid naderden, besloot de regering uit te wijken naar Valencia. Largo Caballero overwoog op dat moment om de ministeries van Oorlog en Marine & Luchtmacht te integreren en deze portefeuille aan te bieden aan Prieto. Deze weigerde echter, bevreesd als hij was dat in geval Madrid door Franco zou worden veroverd, hij de schuld zou krijgen. Na een wekenlange strijd, waarbij om elke meter stad werd gevochten, zag Franco zich genoodzaakt zijn troepen terug te trekken.

De inzet van de Internationale Brigades, maar vooral het taaie verzet van vele ongeoeffende vrijwilligers gaven de doorslag. En terwijl de populariteit van Largo Caballero daalde vanwege zijn vlucht naar Valencia, nam de kracht van de communisten toe. Het waren de Russen die de wapens leverden en dus konden hun wensen moeilijk worden genegeerd. Op tal van plaatsen in het leger werden communistische commissarissen benoemd die de strategie van het in opbouw zijnde volksleger zwaar beïnvloedden. Deze benoemingen werden geregeld door commissaris-generaal Julio Álvarez del Vayo, een socialist die sympathiseerde met de communisten en feitelijk optrad als hun stroman. Hoever de invloed van de communisten reikte werd duidelijk toen Bilbao na het bombardement op Guernica in april 1937 door Franco's troepen dreigde te worden ingenomen. Prieto achtte voldoende luchtsteun bij de verdediging onontbeerlijk, maar Douglas besloot de luchtvloot paraat te houden voor een eventueel offensief in Extremadura. Misschien dat de door Prieto gevraagde steun niet voldoende zou zijn geweest om de stad te redden (Bilbao viel begin juni), maar voor hem was het een bittere pil.

Begin mei 1937 kwamen de anarchisten in Barcelona in opstand tegen het wettige bestuur van Catalonië (de *Generalitat*), wat leidde tot een kleine burgeroorlog binnen de Burgeroorlog. Het was tekenend voor de verdeeldheid van links, een verdeeldheid die Franco alleen maar in de kaart speelde. Tot grote ergernis van de communisten sloot de Trotskistische partij, de *Partido Obrero de Unificación Marxista* (POUM), zich aan bij de anarchisten. Nadat de opstand was bedwongen eisten de communistische ministers dat Largo Caballero de POUM zou

Negrín (I) en Prieto

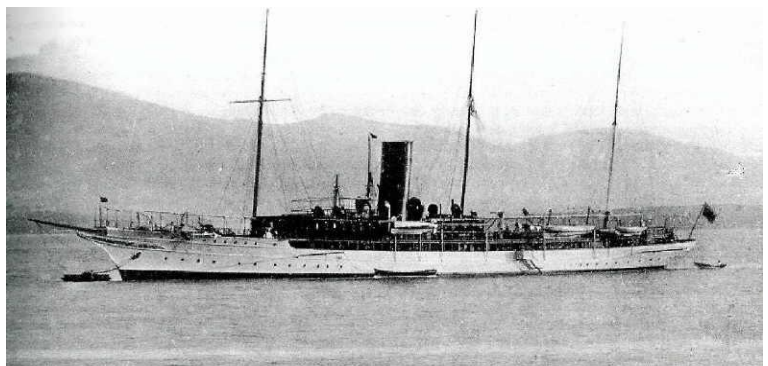
ontbinden. Een geestverwante partij ontbinden was voor de premier echter ondenkbaar en onbespreekbaar. De ministers van de PCE stelden hun portefeuille ter beschikking, waarna Largo Caballero het ontslag van het kabinet aanbood aan president Azaña. De president vroeg Prieto om een nieuwe regering te formeren, maar die ging daar niet op in.

Don Inda, zoals Prieto werd genoemd, wilde geen gelegenheidspremier worden. Bovendien realiseerde Prieto zich dat hij weinig populair was onder anarchisten en ronduit slecht lag bij de communisten. Uiteindelijk besloot Azaña de formatie-opdracht te geven aan de socialist Juan Negrín die in elk geval met de communisten overweg kon. In de nieuwe regering werd Prieto minister van Defensie. Hij zette de door Largo Caballero begonnen reorganisatie van het leger voort en probeerde de invloed van de communisten in te dammen. Daartoe vaardigde hij een decreet uit dat politieke lidmaatschappen voor militairen verbood. Er kwam een Generale Staf, maar die bleek in de praktijk weinig effectief. Dit gebrek aan centrale leiding en de voortdurende inmenging van de communisten maakte het leger vleugellam. Na de inname van Bilbao veroverde Franco de hele noordelijke kuststrook waardoor hij de beschikking kreeg over de belangrijke mijn- en ijzerindustrie. Voor dit verlies nam Prieto de verantwoording op zich en hij bood zijn ontslag aan, wat Negrín niet accepteerde.

In de zomer van 1937 vonden twee veldslagen plaats. Een in de buurt van Madrid, bij het dorpje Brunete en een in Belchite, nabij Zaragoza. Het waren offensieve acties, geïnitieerd door de communisten die allebei uitliepen op een nederlaag. Steeds ontbrak het aan een goed functionerend opperbevel en bleken de communistische bevelvoerders over weinig improvisatietalent te beschikken wanneer er zich onverwachte situaties voordeden. De legerleiding trok geen lessen uit deze nederlagen, wat in de winter van 1937 voor een derde debacle zorgde in de strijd om de stad Teruel, die bij twintig graden onder nul werd uitgevochten. De verstandhouding tussen Prieto en de bemoeizuchtige communisten verslechterde met de dag, vooral toen het de minister duidelijk werd dat zijn orders soms gewoon genegeerd werden. Prieto was vanaf het begin van de Burgeroorlog pessimistisch geweest over de kansen van de republikeinen vanwege het non-interventiebeleid van de westerse mogendheden, maar na Teruel en moe van de communistische obstructies, liet hij Negrín weten dat hij het ministerschap wilde opgeven. Toen in maart de franquistische troepen zonder veel tegenstand te ontmoeten in Aragón door de republikeinse linies braken en de kust bereikten van de Middellandse Zee, zonk Prieto de moed geheel in de schoenen. Negrín, die koste wat kost de relatie met de USSR als wapenleverancier niet in de waagschaal wilde stellen en zich begon te ergeren aan het pessimisme van Prieto, kwam tot de conclusie dat de minister van Defensie niet gehandhaafd kon blijven. Op 6 april 1938 was het zover en verliet don Inda het kabinet. De vriendschap tussen Prieto en Negrín was ten einde.

In ballingschap

In de veronderstelling dat de de republikeinen de Burgeroorlog weldra zouden verliezen, gaf Prieto aan in ballingschap te willen gaan. Hij wilde naar een Latijns-Amerikaans land, om van daaruit te kunnen werken aan de verdrijving van Franco en de opbouw van het geruïneerde Spanje. Na benoemd te zijn tot buitengewoon ambassadeur die de Republiek vertegenwoordigde in Spaanstalige landen, vertrok hij voor een rondreis door Zuid-Amerika. Overal waar hij kwam bekritiseerde hij de non-interventiepolitiek van de westerse landen en zocht hij steun om een einde te maken aan de bloedige tragedie die zich afspeelde in Spanje. Medio februari 1939 vestigde hij zich op uitnodiging van de Mexicaanse president Cárdenas in Mexico. Niet lang daarna werd het bewind van Franco diplomatiek erkend door Engeland en Frankrijk. President Azaña trad af en vluchtte naar Frankrijk. Conform de grondwet nam de voorzitter van de Cortes, Mario Barrio, diens plaats in als waarnemend president, wat ergernis opwekte bij Negrín die recht meende te hebben op die functie. Barrio riep de permanente vertegenwoordiging van de Cortes bijeen in Parijs, alwaar hij de volledige steun kreeg. In het zicht van de nederlaag vluchtte ook Negrín naar Frankrijk waar hij in maart een administratieve organisatie in het leven riep die steun zou verlenen aan de republikeinse ballingen. Dat was de *Servicio de Emigración o Evacuación de Republicanos Españoles* (SERE). Deze organisatie bevoorrechtte volgens Prieto ballingen van linkse huize. Op instigatie van Prieto verklaarde de permanente vertegenwoordiging van de Cortes op 31 juli de regering Negrín non-existent en richtte zij een alternatieve vluchtelingenorganisatie op, de Junta de Asistencia a los Republicanos Españoles (JARE). Deze organisatie functioneerde onder Prieto's leiding vanuit Mexico en genoot de volledige steun van president Cárdenas. De JARE kreeg formeel de beschikking over fondsen en andere rijkdommen die eigendom waren van de republiek. Daaronder bevonden zich kostbaarheden die in opdracht van Negrín per schip richting Mexico waren gestuurd om in handen van de SERE gesteld te worden. Nadat het schip op zijn bestemming was aangekomen, confisqueerde Prieto - die zich gedekt wist door de Cortes in ballingschap - met hulp van de Mexicaanse overheid de scheepslading en bestemde deze als reserve voor de JARE.

Vanwege de barre situatie waarin de tweehonderdduizend vluchtelingen in Frankrijk verkeerden, richtte de JARE zich in eerste instantie op deze groep. Duidelijk was dat van een en masse overbrengen van deze mensen naar Mexico geen sprake kon zijn. Dat was onbetaalbaar en de Mexicaanse arbeidsmarkt zou hen nooit kunnen absorberen. Na de Blitzkrieg en het ontstaan van het fascistische Vichy-Frankrijk werd de situatie voor de Spaanse vluchtelingen nog moeilijker. Prieto zocht steun bij de Mexicaanse president die met Frankrijk tot overeenstemming kwam over een vrijgeleide van een paar duizend refugiés naar Mexico. De Gestapo achtervolgde in Frankrijk op verzoek van Franco republikeinse voorlieden die na hun arrestatie werden uitgeleverd aan Spanje, waar hen meestal executie wachtte. Voor hen werd door de JARE naar wegen gezocht om naar Noord-Afrika te vluchten. De onafhankelijke positie van de JARE kwam zwaar onder druk te staan toen in Mexico een nieuwe president aantrad. Deze plaatste de Spaanse organisatie onder Mexicaans gezag dat daardoor kon beschikken over de bezittingen van JARE. De laatste krachttoer die Prieto als leider van de JARE verrichtte, was het veiligstellen van een voorraad radium, eigendom van JARE, die hij uit handen van de Mexicanen wist te houden en via Cuba naar Spanje liet transporteren voor gebruik in ziekenhuizen in zijn vaderland. In de Spaanse pers verschenen berichten over een persoonlijke ingreep van dictator Franco om het radium veilig te stellen dat door de 'rooien' was ingepikt.

Behalve met het probleem van de vluchtelingen, hield Prieto zich in de jaren veertig intensief bezig met het vraagstuk van hoe Spanje te bevrijden van de dictatuur van Franco en de democratie te herstellen. Eind 1943 vonden socialisten en republikeinen in ballingschap elkaar en werd de Junta Española de Liberación (JEL) - met Prieto als secretaris - in het leven geroepen met als doel Franco te verdrijven, de democratie te herstellen en de restauratie van de monarchie te voorkomen. De communisten en de aanhangers van Negrín hielden zich hiervan afzijdig. Groot was de verontwaardiging van de JEL toen in het voorjaar van 1944 de Engels premier Winston Churchill in het Lagerhuis aangaf geen moeite te hebben met Franco, gezien diens belofte om Engeland in het Middellandse Zeegebied geen strobreed in de weg te zullen leggen. De JEL publiceerde daarop een manifest waarin zij deze realpolitik scherp veroordeelde en er zich hogelijk over verbaasde dat een regeringsleider die in strijd was met Hitler, tegelijkertijd de met de nazi's collaborerende Franco de hand boven het hoofd hield. In de loop van datzelfde jaar ontwikkelde Prieto zijn visie op de manier waarop de Spaanse bevolking na verdrijving van de dictator haar lot zou kunnen bepalen.

Daarbij baseerde hij zich op een belangrijk onderdeel van het Atlantisch Handvest uit 1941, waarin het recht op zelfbeschikking was vastgelegd. Hij pleitte voor een plebisciet onder auspiciën van een internationale organisatie die garandeerde dat de Spanjaarden in volledige vrijheid hun keuze konden bepalen. Tijdens de oprichtingsvergadering van de Verenigde Naties in San Francisco in april 1945, werd door Prieto, die optrad als vertegenwoordiger van de JEL, het concept van het plebisciet onder de aandacht gebracht. Daarnaast stelde hij pogingen in het werk om te voorkomen dat het Spanje van Franco lid zou worden van de nieuwe organisatie. Dat lukte. Een voorstel van Mexico om landen waarvan de regeringen door gewelddadig optreden aan de macht waren gekomen uit te sluiten van het lidmaatschap, werd bij acclamatie aangenomen.

Begin 1946 gaven Engeland, Frankrijk en de VS een verklaring af over de situatie in Spanje: de zogeheten Nota Tripartita. Daarin werd het regime van Franco veroordeeld en het recht van de Spanjaarden op zelfbeschikking erkend. Maar daarmee was alles gezegd, want van interventie van de drie mogendheden zou geen sprake zijn en de vraag hoe de Spanjaarden op eigen houtje een eind moesten maken aan de dictatuur bleef onbeantwoord. Prieto was een van de weinigen die iets positiefs zagen in de Nota Tripartita omdat zijn idee van het plebisciet daar goed bij aansloot. In de verklaring van de Verenigde Naties van december 1946 werd, net als in de Nota Tripartita, het bewind van Franco aan de kaak gesteld, maar zij bevatte geen enkele verwijzing naar het eventueel economisch isoleren van de dictator, laat staan dat er iets gezegd werd over interventies.

Ter gelegenheid van de dag van de arbeid op 1 mei 1947 haalde Prieto in zijn traditionele toespraak uit naar troonretendent Juan de Borbón (de zoon van koning Alfonso XIII), die steeds meer aanschurkte tegen het franquistisch bewind en van de linkse partijen geen enkel vertrouwen genoot. 'Don Juan kan geen enkel recht doen gelden op de Spaanse kroon', aldus Prieto, 'die kroon gooide zijn vader van het balkon'. Bij die gelegenheid sprak Prieto profetische woorden en voorspelde hij dat ooit, na het verdwijnen van Franco, alle Spanjaarden in vrede met elkaar zouden kunnen samenleven. In 1978, met het aanvaarden van een nieuwe constitutie door de Spaanse bevolking, gingen zijn woorden in vervulling.

Ontgoocheling en overlijden

Eind 1947 bleek Prieto's zoon, Luis, een ernstige hartaandoening te hebben waaraan hij begin januari 1948 op drieënveertigjarige leeftijd overleed. Ondanks dit zware verlies maakte Prieto zich op om andere landen te overtuigen van zijn strategie om in Spanje de democratie te herstellen. Op 8 en 10 mei 1948 vond in Den Haag het Europees Congres plaats, dat beschouwd kan worden als het begin van de Europese eenwording. Prieto was in maart tot voorzitter van de PSOE verkozen en hij vertegenwoordigde daar zijn partij. Hij maakte deel uit van de Politieke Commissie en formuleerde een voorstel met betrekking tot Spanje dat in unanimiteit werd aanvaard. Het congres besloot daarmee de Nota Tripartita uit 1946 te handhaven als hoeksteen van het beleid ten aanzien van Spanje.

Europees Congres, 1948 (foto: Nationaal Archief)

In augustus 1948 bezocht troonpretendent Juan de Borbón op uitnodiging van Franco de dictator op diens jacht Azor om van gedachten te wisselen over de opvoeding van Juan Carlos, de zoon van de pretendent. Franco, die Juan de Borbón beschouwde als volslagen incompetent, zag meer in de jonge Juan Carlos als zijn eventuele opvolger en bemoeide zich vanaf dat moment indringend met de opvolger van de jonge prins van Asturië (de titel van de kroonprins). Socialisten en monarchisten waren destijds in moeizame onderhandelingen verwickeld om een gemeenschappelijk front tegen Franco te vormen. Zij zagen beiden de gevaren in van het toegeven door de troonpretendent aan de wensen van de dictator. Daarop sloten zij begin september het zogeheten Pact van Saint-Jean-de-Luz, waarin het recht op zelfbeschikking van het Spaanse volk werd erkend en daarmee de keuze tussen monarchie of republiek aan de Spanjaarden werd gelaten. Rond die tijd verslechterde de gezondheid van Prieto vanwege een hartaanval en zag hij zich gedwongen rust te nemen in Saint-Jean-de-Luz. Zijn toestand was dusdanig dat zijn dochters Blanca en Concha onverwijd vanuit Mexico naar Frankrijk vlogen. Bemoedigend voor Prieto was de komst van een dertigtal guerrillastrijders die, na zich jarenlang verborgen te hebben gehouden in de Asturiaanse bergen, aan de franquistische dictatuur wisten te ontsnappen en per schip de oversteek maakten naar Saint-Jean-de-Luz.

In de loop van 1950 werd duidelijk dat de westerse mogendheden, en met name de Verenigde Staten, een eind wilden maken aan het isolement van Franco. Dat streven werd bewaarheid toen op 4 november van dat jaar de Verenigde Naties afstand namen van het uit 1946 daterende beleid waardoor de deuren wijd opengingen voor het Spanje van Franco om lid te worden van de VN en de daaraan gerelateerde instellingen. De PSOE reageerde geschokt en voelde zich verraden, vooral omdat bleek dat geen enkel Europees land dat geleid werd door socialisten (waaronder Nederland), tegen deze koerswijziging had gestemd. Voor Prieto was dit aanleiding om al zijn functies binnen de PSOE op te geven. In een brief van 6 november aan zijn partij schreef hij: 'Mijn mislukking is compleet. Ik ben er verantwoordelijk voor dat onze partij vertrouwen stelde in machtige regeringen, geschoeid op democratische leest, regeringen die dat vertrouwen niet verdienen zoals uiteindelijk is gebleken. Ik heb de PSOE het slachtoffer gemaakt van een illusie die me verblind heeft. Hoever kan vanaf nu de ontgoocheling nog doorgaan?'. Vlak na het schrijven van deze brief scheepste de fysiek enigszins herstelde Prieto zich in richting Mexico.

Terug in Mexico pakte Prieto zijn journalistieke activiteiten weer op en bleef hij de ontwikkelingen binnen de PSOE op de voet volgen. Ter gelegenheid van zijn zeventigste verjaardag werd Prieto door zijn partij geëerd en verschenen er tal van biografische artikelen over zijn leven en werk. In 1953 werd eens te meer duidelijk hoezeer de internationale gemeenschap de Spaanse Republiek was vergeten en openlijk steun gaf aan de franquistische dictatuur. Dat bleek vooral uit de economische en militaire verdragen met de Verenigde Staten. Na geopereerd te zijn aan een liesbreuk begon Prieto aan een gevecht om de overeenkomst tussen Spanje en de VS te voorkomen. Maar het mocht niet baten. Zijn bezwaar dat de VS alleen met Franco en niet met de bevolking onderhandelde werd weggewoven. De vijandige houding die President Eisenhower aan de dag legde ten opzichte van totalitaire regimes (zoals dat van de USSR) was, aldus Prieto, 'onterecht, hypocriet en laaghartig'. Dat de VS in ruil voor economische steun in de buurt van bevolkingscentra militaire bases mochten bouwen waar atoomwapens werden opgeslagen, beschouwde Prieto als de 'verhuur van Spanje om veranderd te worden in een kruitkamer'.

Het jaar 1959 begon slecht voor Prieto toen hij opnieuw een hartaanval kreeg. Ook zijn gezichtsvermogen ging dusdanig achteruit dat hij niet meer kon schrijven en alles moest dicteren. Ondanks deze handicap leverde hij felle kritiek op landen die Spanje wilden laten toetreden tot de NATO. Dat ging uiteindelijk niet door omdat hiervoor de goedkeuring nodig was van alle lidstaten en Noorwegen - waar socialisten aan de macht waren - liet weten tegen te zullen stemmen. In juli schreef Prieto een brief aan de Amerikaanse president Eisenhower. Daarin maakte hij de president erop opmerkzaam dat zijn twee voorgangers Roosevelt en Truman spijt hadden betuigd over hun houding ten opzichte van Franco en sprak hij de hoop uit dat Eisenhower niet de derde president zou worden die achteraf zijn beleid zou betreuren. Het was tevergeefs. Op 21 december bezocht Eisenhower Spanje waar hij met maximaal eerbetoon door Franco werd ontvangen. Daarmee was de internationale erkenning van de franquistische dictatuur compleet. De gedesillusioneerde don Inda overleed op 12 februari 1962.

Ooit werd Prieto gevraagd welke onderscheidingen hij had mogen ontvangen. Zijn antwoord was kenmerkend voor hem: 'Ik? Ik draag alleen het kruis van Spanje op mijn rug...'

28 augustus 2015